

ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye'ye Etkileri

KEMAL İNAT

- İran nükleer sorununa dair müzakerelerin başarı şansı nedir?
  - ABD'nin İran politikası nasıl şekilleniyor?
- ABD'nin İran politikasının Ortadoğu ve Türkiye'ye etkileri nelerdir?

24 Kasım 2014 tarihinde İran nükleer sorununa dair uzun süreçte yeni bir aşama daha geçildi. Viyana'da 5+1 Grubu ülkeleri ile İran Dışişleri Bakanları arasında yapılan görüşmelerde ümit edilen başarıya ulaşılmadı. Geçen yıl Kasım ayında taraflar arasında imzalanan geçici anlaşma ile oluşan olumlu atmosferde kalıcı bir çözüme ulaşılabilmesi konusunda bu defa yüksek beklentiler oluşmuştu. Geçen süre içerisinde taraflar arasında yoğun temaslar sürdürüldü ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ile dönemin Avrupa Birliği Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton arasında yürütülen görüşmelere zaman zaman 5+1 Grubu ülkelerinin Dışişleri Bakanları da katıldılar. Birleşmiş Milletler yaptırımları yanında, ABD ve AB'nin tek taraflı yaptırımları karşısında özellikle ekonomik açıdan ciddi sorunlar yaşayan İran'ın Batılı ülkelere gelen baskılar karşısında boyun eğdiği ve nükleer çalışmalarını onların istediği şekilde sınırlı düzeyde yürütmeye razı olduğu konuşuluyordu. Artık yapılacak kalıcı anlaşmanın detayları konuşulurken, geçen süre içerisinde dünya politikasında yaşanan

önemli gelişmelerin Tahran'a yeni hareket alanları oluşturup oluşturmadığı tartışılmaya başlandı. Bu çerçevede, İran'a karşı ağır BM yaptırımlarına Güvenlik Konseyi'nde karşı çıkmayan Rusya'nın Ukrayna krizi nedeniyle Batılı ülkelerle arasının iyice açılmasının İran nükleer sorununa dair görüşmelerinin başarısını etkileme olasılığı konuşulan konular arasında yer alıyor. Ortadoğu'da ise, Irak ve Suriye'de oluşan otorite boşluğunu dolduran IŞİD gibi örgütlerin hızla güçlenmesi ve hem bölge ülkeleri hem de bölge dışı ülkeler açısından ciddi tehditler oluşturmasının İran-ABD ilişkilerini olumlu etkilediği yorumları yapılıyor. IŞİD gibi radikal örgütlere karşı Tahran'ın da desteğine ihtiyaç duyan Washington'un nükleer sorun çerçevesinde İran'a yönelik baskıyı azaltabileceği de konuşuluyor.

Buna karşılık Amerikan iç siyasetinde yaşanan gelişmeler nedeniyle gelecek dönemde İran'a yönelik baskının daha da artacağını ileri sürenler de var. ABD'de yapılan seçimlerde Cumhuriyetçilerin Temsilciler Meclisi'nin ardından Senato'da da çoğunluğu ele geçirmelerinin İran konusunda daha sert politika izlenmesini

Kemal İNAT

Lisans eğitimini 1992 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Kemal İnat, doktorasını 2000 yılında Almanya'nın Siegen Üniversitesi'nde "21. Yüzyılın Başında Türkiye'nin Ortadoğu Politikası" başlıklı tezle tamamladı. 2005 yılından beri yayımlanmakta olan *Ortadoğu Yıllığı* ve SETA tarafından 2009'dan beri yayımlanan *Türk Dış Politikası Yıllığı* isimli çalışmaların editörleri arasında yer alan İnat'ın, *Dünya Çatışmaları*, *Blaetter für deutsche und international Politik*, *Bilgi*, *Demokrasi Platformu* gibi birçok ulusal ve uluslararası kitapta ve hakemli dergide makaleleri yayımlandı. Halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde profesör olarak Ortadoğu çalışmaları, Türk dış politikası ve uluslararası çatışmalar alanlarında dersler veren İnat, aynı üniversitenin Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin de müdürlüğünü yürütmektedir.

arzu eden kesimlerin ve onlara destek veren lobilerin etkinliğini artıracacağı ve Başkan Obama'nın "müzakereler yoluyla İran nükleer sorununun çözümü" yönündeki politikasını sürdürmesinin zorlaşacağı yorumları yapılıyor. Amerikan siyasetinde yaşanan bu dönüşümün "nükleer silah yapımından vaz geçmek istemeyen İran" a karşı askeri güç kullanımı seçeneğini yeniden gündeme getireceği ve Cumhuriyetçiler ile onlara destek veren ya da etkide bulunan lobilerin Obama'yı bu yönde hareket etmeye zorlayacakları beklentileri dile getiriliyor. Bu yöndeki yorumlar, Obama'nın Ortadoğu politikasına karşı oluşan tepkinin Cumhuriyetçilerin 2016 yılında yapılacak başkanlık seçimlerini kazanmasına yardım edeceğine ve artık Kongrede çoğunluğa ve başkanlığa sahip olacak Cumhuriyetçilerin yönetimindeki ABD'nin İran politikasının İsrail'in istediği çizgide şekilleneceğine kadar uzanmaktadır.

Bu yazıda önce İran nükleer sorunu çerçevesinde Viyana'da gelinen nokta tarafların pozisyonları çerçevesinde ele alınacak, ardından 30 Haziran 2015 tarihine kadar sürmesi planlanan müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasını etkileme potansiyeli yüksek gelişmelerden bahsedilecek ve son olarak İran ile ABD arasındaki ilişkilerin seyrinin Ortadoğu bölgesi ve Türkiye açısından ne anlam ifade ettiği analiz edilecektir.

ABD-İRAN İLİŞKİLERİNİN DOĞASI VE NÜKLEER SORUN

ABD-İran ilişkilerinde nükleer sorunun ne anlam ifade ettiğini anlayabilmek ve bu sorunun çözümüne dair tarafların pozisyonlarının nasıl şekillendiğini açıklayabilmek için uluslararası ilişkilerin doğasına ve Washington ile Tahran arasında yaşanan bazı tarihsel gelişmelere dair birtakım tespitlerde bulunmak yararlı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle devletler arasında sürekli dostluk ve sürekli düşmanlıklar olmadığının altını çizmek gerekir. Bütün devletler diğer devletlere ve dış dünyaya karşı, kendi algıları doğrultusunda çıkarları için doğru gördükleri şekilde politikalar geliştirirler. Bu politikalar devletlerin başındaki yöneticilerin eğilimlerine göre değişebilir çünkü yönetici elitlerin çıkar algıları onların siyasi görüşlerine göre değişiklik-

ler gösterir. Bu tespit doğrultusunda, ABD ile İran arasındaki ilişkilerin sonsuza kadar kötü olmayacağı, her iki ülkenin başındaki yöneticilerin çıkar algıları çerçevesinde değişiklikler göstereceği sonucuna varılabilir.

İki ülke yakın tarihine bakıldığında yöneticilerin siyasal eğilimlerinin ilişkilere etkisini görmek mümkündür. ABD'de baba ve oğul Bush'lardan sonra başkanlık yapan Clinton ve Obama dönemlerinde Washington'un Tahran'a yönelik politikasının daha az çatışmacı olduğu ve aralarındaki sorunların çözümünde diplomatik çabaların daha fazla öne çıktığı söylenebilir. Buna karşılık her iki Bush'un başkanlık dönemlerinde ABD'nin İran politikasının daha sert olduğu, sorunların çözümünde ekonomik, siyasi ve diplomatik yaptırımların daha fazla öne çıktığı ve diyalogun neredeyse hiç olmadığı görülmüştür. Clinton ve Obama dönemine ilişkin ilginç benzerlikler de söz konusudur. Clinton'un sekiz yıllık görev süresinin son üç yılında İran'da Hatemi gibi Batı ile daha iyi ilişkiler kurulması taraftarı bir cumhurbaşkanı işbaşına gelmişken, benzer bir şekilde Obama'nın son üç yılına girilirken de İran'da reform ve Batı ile diyalog yanlısı Ruhani cumhurbaşkanı olmuştur. Hem ABD'de hem de İran'da sorunların çözümü konusunda diplomasiyi öne çıkaran liderlerin işbaşında olduğu bu dönemlerde işbirliği ekseninde adımların atılmasını engelleyen benzerlikler de söz konusudur. Clinton gibi Obama da, başkanlığının son yıllarını Kongre'nin her iki kanadında çoğunluğu elde eden Cumhuriyetçilerle uzlaşarak geçirmek zorunda kalmış gözüküyor.

Temsilciler Meclisi ve Senato'nun her ikisinde çoğunluğu ele geçiren partinin farklı partiden olan başkanı çok fazla sıkıştırabildiğinin örneğine Amerikan siyasal sisteminde çokça rastlanabilir. Ortadoğu'da Amerikan politikasının uygulanmasında daha çok barışçı yöntemler arayışı içerisinde olan Clinton'un 1998 yılının Aralık ayında Kongre'nin her iki kanadında çoğunluğa sahip olan Cumhuriyetçilerin baskısıyla Irak'a karşı gerçekleştirdiği ve yaklaşık 2.000 kişinin hayatını kaybettiği Çöl Tilkisi Operasyonu buna örnek olarak verilebilir. Bu aslında Cumhuriyetçiler içerisinde çok etkili olan Neo-Con'ların daha sonra Bush

döneminde daha geniş uygulama imkânı buldukları saldırgan politikanın ilk provası gibi olmuştur. 2008 yılında yapılan Amerikan başkanlık seçimlerinde İran konusunun en fazla gündeme gelen konu olduğu ve Cumhuriyetçi politikacıların o zamandan bugüne kadar Obama'nın İran'la diyalog politikasına karşı sert açıklamaları dikkate alınırca, Cumhuriyetçilerin kontrolündeki Amerikan Kongresi'nin Obama'yı İran'a karşı sert politika izlemeye zorlayacağı öngörüsünde bulunulabilir. İran'la 2013 Kasım ayında imzalanan geçici anlaşma çerçevesinde nükleer müzakerelerde olumlu sonuçlar alınıp ilerleme kaydedilmesine rağmen, Washington yönetiminin aynı dönemde Tahran'a karşı yaptırımları daha da sertleştiren kararlar alması ve Cumhuriyetçilerin bununla da yetinmeyip yeni yaptırım tasarımlarını gündeme getirmeleri bunun işaretleri olarak algılanabilir. Gelinek noktada İran nükleer sorununun barışçı yöntemlerle çözümünün önündeki en önemli engeller şunlardır:

- Müzakereler sonrasında varılacak uzlaşının ABD'de Cumhuriyetçilere kabul ettirilmesinin zorluğu,
- Varılacak uzlaşının İran'daki muhafazakâr devlet elitine kabul ettirilmesinin zorluğu,
- İsrail ve ABD'deki Yahudi lobisinin İran nükleer sorunu konusunda Batı'nın askeri müdahalesinde ısrar etmesi.

Obama'nın, ülkesindeki Yahudi lobisinin baskıları karşısında Cumhuriyetçi başkanlara göre daha dirençli olduğu ve son bir yıl içerisinde atılan olumlu adımların bu lobiden gelen negatif etkilere rağmen gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak Cumhuriyetçilerin Kongre'de güçlenmesi İran politikalarının şekillenmesinde Yahudi lobisinin etkisinin de artacağı anlamına gelmektedir. İran sorununu sadece bu ülkenin nükleer silahlar edinmesi meselesi olarak görmeyen İsrail ve onun ABD'deki güçlü lobisi, Tahran'a karşı ekonomik yaptırımların yetersiz olduğunu, İran'a karşı bir askeri müdahalenin zorunlu olduğunu düşünmektedir. Bu müdahaleyi yapma konusunda ise doğrudan kendisini riske atmak yerine, ABD önderliğinde bir gücün devreye girmesini ve daha önce Irak'a karşı yapıldığı gibi,

İran'ın Ortadoğu'daki gücünün kırılmasını istemektedir. Daha Bush döneminde, böyle bir müdahalenin gerçekleştirilmesi konusunda uluslararası kamuoyunun desteğini sağlamaya yönelik ciddi bir propaganda çabası yürüten İsrail lobisi, Obama'nın başkan olmasıyla İran'a askeri müdahale konusunda önemli bir mevzi kaybetmişti. Ancak Obama döneminde de "İran tehdidi"ni anlatmaya yönelik çalışmalarını artırarak sürdüren lobi ABD öncülüğünde İran'a karşı ağır ekonomik yaptırımlar içeren kararların alınmasında rol oynamıştır. Bu yaptırımların yetersiz olduğunu ve askeri müdahaleyle desteklenmesi gerektiğini düşünen İsrail lobisi karşısında, İran sorununa diplomatik çözüm bulan Amerikan başkanı olarak tarihe geçmeye çalışan Obama'nın şansı Cumhuriyetçilerin son seçimlerde güçlenmesiyle azalmıştır.

İran nükleer sorununun çözümüne dair müzakerelerin başarısını ve Washington ile Tahran arasındaki ilişkilerin geleceğini yakından ilgilendiren bir başka konu İran'da geçen yıl yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı olan ve Batı ile ilişkiler konusunda oldukça ılımlı bir politika izleyen Hasan Ruhani'nin bu politikasının sınırlarının nereye kadar uzanabileceği meselesidir. İran siyasal sistemini yakından tanıyanlar, bu ülkede cumhurbaşkanı makamında bulunan kişinin yetkilerinin sınırlı olduğunu ve gerek iç gerekse dış politikada asıl belirleyici olan kişinin "Rehber" olarak adlandırılan dini lider olduğunu bilirler. Buna göre aslında İran'da Ruhani cumhurbaşkanı seçilse de, nükleer soruna dair izlenecek politika konusunda da asıl yetkili makamda bir değişiklik olmamıştır. Ali Hamaney 1989 yılından beri bu makamda bulunmaktadır ve nükleer sorunu konusunda müzakerelerde Ruhani'nin attığı adımlar onun onayıyla atılmıştır. Bu adımların atılmasının gerçek nedeni de, Ruhani'nin politik tarzından çok İran'ın son dönemde iyice altında ezilmeye başladığı ekonomik yaptırımlardan kurtulma arzusudur. Ancak Hamaney'in de onayıyla Ruhani liderliğinde atılan bu adımlarla "ABD'ye taviz verilmesi" İran içerisindeki katı muhafazakar çevrelerde ciddi rahatsızlık uyandırmaktadır. ABD'de Cumhuriyetçilerin baskısıyla Obama yönetiminin nükleer müzakerelerde taleplerini daha da

artırması veya İran'a yönelik yaptırımların kaldırılması yerine daha da ağırlaştırılmasının gündeme gelmesi İran'daki bu muhafazakar çevrelerin rahatsızlığını daha çok artıracak ve Hamaney'in de Ruhani'ye açmış olduğu alanı daraltmasına yol açabilecektir.

Ruhani'nin, nükleer müzakerelerin sürdürülmesi konusunda verilen son tarih olan 30 Haziran 2015'e kadar İran siyasetinde etkinliğinin ne olacağını belirleyecek olan temel unsurlar ise bu dönemde İran'a karşı uygulanan yaptırımlarda ne yönde gelişmeler yaşanacağı ve İran Meclisi'nde ağırlığa sahip olan muhafazakarların bu yaptırımlara ve Ruhani'nin politikalarına nasıl tepki vereceğidir. 2013 Kasımı'ndan günümüze kadar geçen süre içerisinde genellikle olumlu bir sonuç beklentisi içerisinde geçen müzakereler sırasında Batılı ülkelerin İran'a karşı yaptırımlarda Tahran'ın beklediği düzeyde gevşetmeye gitmedikleri görüldü. Bu durum ekonomik açıdan ağır baskı altında kalmaya devam eden İran'ın müzakerelere devam etmesinde ve taviz vermeye yanaşmasında temel gerekçeyi oluşturmuştur. Ruhani yönetimi içerideki muhafazakarlara kabul ettirebildiği ölçüde tavizler vermiş ve yaptırımların İran ekonomisi üzerindeki baskısını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu noktada şu tespiti yapmak doğru olacaktır: 24 Kasım'da müzakerelerin uzatılması yönünde verilen karar İran'ın başarısı gibi sunulsa da, İran'ın son bir yıl içerisinde verdiği tavizler ve uzlaşmacı tutumunun asıl nedeninin kendisine karşı yapılan askeri müdahale tehditleri değil, ekonomik yaptırımların tahrip edici sonuçları olduğu hatırlanırsa, Tahran'ın müzakerelerin uzatılmasından kazançlı çıkıp çıkmayacağı bu dönemde ekonomik yaptırımların ne yönde gelişeceğiyle yakından ilgili olacaktır.

Son dönemde petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün de olumsuz etkilediği İran ekonomisi açısından yaptırımların kaldırılması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede yürütülecek müzakereler sırasında İran'a karşı uygulanan yaptırımların adım adım kaldırılması Tahran yönetiminin daha ılımlı bir tavır almasını sağlayacaktır. Avrupa Birliği'nin Rusya ile yaşadığı gerginlik nedeniyle enerji alanında bu ülkeye olan bağımlılığını azaltma arayışları çerçevesinde İran'ı yeni tedarikçiler-

den birisi olarak görmesi ise yaptırımların kaldırılması yönünde bir etki oluşturabilir. Ancak ABD'de olduğu gibi Avrupa Birliği'nde de İran'a karşı uygulanan sert politikanın devam ettirilmesini ve hatta daha da ağırlaştırılmasını savunan kesimlerin olduğunu hatırlanırsa, bu kesimlerin AB'nin Tahran politikalarının belirlenmesinde ne kadar öne çıkacakları yaptırımların geleceğini ve dolayısıyla nükleer müzakerelerin ne yönde şekilleneceğini etkileyecektir.

Mevcut İran Meclisi'ndeki muhafazakar kesimin ağırlığı Ruhani'nin iç ve dış politikada gerçekleştirmek istediği reformların önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Ruhani'nin kabinesine atamak istediği bazı isimlere onay vermeyen İran Meclisi, onunla çalışan bakanları güvensizlik oyuyla düşürmek ve çıkarmak istediği yasaları engellemek suretiyle İran siyasetinde bir çift başlılık yaşanmasına neden olmaktadır.¹ 20 Ağustos'ta Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı Rıza Ferecidana'nın mecliste güvensizlik oyuyla düşürülmesi muhafazakar kesimin ağırlığını gösteren örneklerden birini oluşturmuştur. Bu kesimin nükleer müzakereler konusundaki genel tavrı ise, İran'ın Batı'dan gelen baskılara boyun eğmeyip nükleer alandaki faaliyetlerini devam ettirmesi yönündedir. İran'ın nükleer silah yapmaya çalıştığı iddialarını reddeden muhafazakarlar, başka ülkeler gibi İran'ın da nükleer teknolojiyi kullanma hakkı olduğunu, bu çerçevede uranyum zenginleştirmesinin ve bu işlem için gerekli sayıda santrifüje sahip olmasının doğru olduğunu ve bu çalışmaların engellenmesi yönünde başka ülkelere gelen baskıların İran'ın egemenliğine bir saldırı olduğunu düşünmektedirler. İsrail'in illegal bir şekilde elde ettiği nükleer silahlarına karşı çıkmayan Batılı ülkelerin İran'dan her seferinde daha fazla taviz istemesinin kabul edilemez olduğunu düşünmektedirler.

İran'da yapılacak meclis seçimlerinin de 2016 yılında olduğu ve meclisteki muhafazakar ağırlığın en azından bu tarihe kadar devam edeceği düşünülürse, hem İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin hem de Amerikan Başkanı Obama'nın önümüzdeki dönemde İran

1. "İran'da iktidar savaşı" *Al Jazeera Türk*, 20 Ağustos 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iranda-iktidar-savasi>

nükleer sorununun diyalog yoluyla çözümüne fazla inanmayan parlamentolarla çalışmak zorunda olacaklarını ve bu durumun müzakerelerin başarı şansını zayıflattığını ifade etmek gerekir.

ABD-İRAN İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

ABD'nin Ortadoğu'da aktif olmaya başlamasından beri İran'la kurduğu ilişkilerin bölge üzerindeki etkisi her zaman önemli olmuştur. Şah döneminde Washington yönetiminin İran'la ilişkisi müttefiklik ilişkisi üzerinden yürüyordu ve her iki ülke bölgesel çıkarlarına ulaşmak için birbirlerine destek oluyorlardı. Ancak bu ilişkinin dengeli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Tahran'ın Washington'a olan bağımlılığının daha yüksek olduğu hatta Şah İran'ının ABD'nin bölgedeki jandarması olarak tanımlandığı bir ilişki söz konusuydu.

İran'da 1979 İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve hemen ardından yaşanan "Rehine Krizi" ile ABD-İran ilişkilerinin köklü bir değişim geçirdiği görüldü. Artık ABD'yi "büyük şeytan" olarak tanımlayan Tahran'daki yeni yönetim, ABD Büyükelçiliği'ni basarak çok sayıda Amerikalı'yı 444 gün rehin tutan eylemcilere destek vermiş ve Washington'a Vietnam sonrasında en büyük ikinci travmayı yaşatmıştı. ABD'nin Ortadoğu politikasında çok önem verdiği İsrail'i de "küçük şeytan" olarak tanımlayan yeni İran yönetimi "rejim ihracı" politikasıyla da Washington'ın bölgedeki müttefikleri Suudi Arabistan'ı ve diğer Körfez ülkelerini tehdit eder hale gelmişti.

Bu şekilde İran'ı ve onun "İslamcı" politikasını kendi Ortadoğu politikaları açısından büyük bir tehdit olarak gören Amerikan yönetimlerinin 1979'dan günümüze kadar Tahran'a karşı "yalnızlaştırma", "sıkıştırma" ve "çevreleme" kavramlarıyla isimlendirilen baskı politikaları söz konusu olmuştur. 2002 yılında İran'ın nükleer çalışmalarının BM gündemine taşınmasıyla birlikte ABD'nin İran'a yönelik baskısının da giderek arttığı görülmüştür. İsrail ve onun ABD'deki güçlü lobisinin de etkisiyle İran üzerinde kurulan bu baskının üç önemli aracından bahsedilebilir:

1. BM çerçevesinde alınan yaptırım kararları: Özellikle İran'ın nükleer silah yapmaya çalıştığı gerekçesiyle bu ülkeye karşı BM Güvenlik Konseyi'nde alınan yaptırım kararlarına öncülük eden Amerikan yönetimi, Rusya ve Çin gibi ülkelerin bu yaptırım kararlarını veto etmemesi konusunda çok ciddi çabalar sarf etmiştir. Bu çerçevede özellikle 9 Haziran 2010 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı aldığı çok ağır yaptırım kararı (1929 sayılı karar) Washington ve İsrail lobisinin büyük başarısı olarak görülebilir.
2. ABD'nin tek taraflı yaptırım kararları: BM çerçevesinde alınan yaptırım kararlarından çok daha ağır tedbirlerin Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen ve başkan tarafından onaylanan yaptırım yasalarından oluştuğu görülmektedir. Dünya finans ve siyasal yaşamındaki başat konumunu kullanan ABD'nin tek taraflı olarak İran'la ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkileri kurulmasına dair kısıtlamalar getirdiği bu yasalar² Tahran yönetimi üzerinde BM yaptırımlarından daha fazla baskı oluşturmuştur.
3. Bölge ülkelerine İran konusunda yapılan baskı: ABD'nin Türkiye dahil olmak üzere Ortadoğu bölgesindeki müttefikleri üzerinde, İran'ı yalnızlaştırma politikasına destek vermeleri konusunda giderek artan bir baskı kurması da söz konusu olmuştur. Washington yönetimi gibi İran'ı kendileri için bir tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan ve BAE gibi bölge ülkeleri üzerinde böyle bir baskı kurması gerekmeseyse de, zaman zaman İran'ı önemli bir komşusu ve mutlaka ticaret yapması, ekonomik ilişkilerini geliştirmesi gereken bir ortak olarak gören Türkiye gibi ülkeler bu baskıyı derinden hissetmişlerdir. Özellikle Özal ve AK Parti hükümetleri dönemlerinde, Ankara'nın Tahran ile ekonomik alanda işbirliğinin geliştirilmesini esas alan politikaları Washington tarafından çok eleştirilmiş ve Türkiye "eksen kayması" gibi suçlamalara maruz kalmıştır.

2. 2006 tarihli Iran and Libya Sanctions Act (ILSA), 2007 tarihli Iran Sanctions Enhancement Act (ISEA), 2010 tarihli Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act (CISADA) ile 2012, 2013 ve 2014 yılında Amerikan yönetiminin aldığı değişik yaptırım kararları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

ABD'nin, İsrail'in ve başka lobilerin etkisi altında şekillenen bu İran politikasının Ortadoğu siyasetinin normalleşmesinin önündeki en büyük engel olduğu tespitini yapmak doğru olacaktır. Bölge ülkeleri arasında yaşanan düşmanlıklarda ABD'nin olumsuz etkileri altında inşa edilen karşılıklı bozuk algıların payı çok büyüktür. Suudi Arabistan gibi ülkelerin bugün İran'a karşı düşmanca politika izlemesi için doğrudan Washington'un baskısına ihtiyacı yok gibi görünüyor. Ancak Batılı ülkeler kendi aralarındaki ilişki formunu "işbirliği" olarak inşa ederken ve kendi dışındaki dünyaya karşı işbirliği içerisinde hareket ederken, Suudi Arabistan ve İran arasındaki temel ilişki formunun "çatışma" olması ve artık ilişkilerini bu çatışma ekseninde yürütmek için ABD'nin baskısına dahi ihtiyaç duymamaları üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Bu durum, ABD ve İngiltere gibi neo-empyralist ülkelerin bugüne kadarki "böl ve yönet" politikalarının çok başarılı bir şekilde, Ortadoğu ülkeleri arasında kendi kendini besleyen bir çatışma tohumu ektiğinin bir göstergesi midir? Yoksa bu çatışma ilişkisinin devamlılığını sağlamak için Washington'ın zaman zaman değişik araçlarla ince müdahalelerde bulunması halen daha gerekli midir?

Burada Ortadoğu ülkeleri arasında söz konusu olan çatışma ilişkisinin asıl sorumlusunun kendileri olduğunun da altını çizmek gerekir. ABD ve diğer bölge dışı aktörlerin Ortadoğu'ya yönelik müdahaleci ve saldırgan politikaları bölgedeki istikrarsızlığın tek nedeni değildir. Bölge ülkelerinin kendi aralarında işbirliği konusunda yeteri kadar istekli olmamaları ve bölge dışı aktörlerin negatif etkilerine karşı çıkmak yerine bu etki altında dış politikalarını güvenlikçi bir anlayışla şekillendirmeleri Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların asıl nedenini oluşturmaktadır.

ABD'nin son zamanlara kadar İran'a karşı izlediği baskı politikasının Ortadoğu üzerindeki olumsuz etkilerine değindikten sonra nükleer müzakereler ve IŞİD tehdidi çerçevesinde Washington ile Tahran arasında söz konusu olan yakınlaşmanın bölgeye muhtemel etkilerinin ne olacağına bakmak gerekir. Bu konuda yapılması gereken ilk tespit, yukarıda değinildiği gibi,

Amerikan iç siyasetinde ve uluslararası alanda yaşanan bazı gelişmelerin ABD ile İran arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önünde ciddi bir engel oluşturacağı yönündedir. Bu nedenle iki ülke ilişkilerinde çok uzun zamandır var olan gerginliğin devam etmesi ve hatta ilişkilerin daha da kötüleşmesi ihtimalinin de bulunduğu altını çizmek gerekir. Ancak son dönemde petrol fiyatlarında yaşanan ciddi düşüşün İran'ın yaptırımlar nedeniyle zaten ağır darbe almış ekonomisine daha fazla zarar vermesi yüzünden, Tahran'ın ABD'ye ve diğer Batılı ülkelere karşı mücadelesinde daha da geri adım atmaya razı olması, İran ile ABD arasında yaşanan yumuşamanın devamını sağlayabilir.

Tahran ile Washington arasındaki ilişkilerde yaşanabilecek normalleşmenin Ortadoğu bölgesi üzerindeki muhtemel etkilerine gelince, Türkiye gibi ülkelerin böyle bir normalleşmeden fayda sağlayacağını ileri sürmek mümkündür. Bu çerçevede, AK Parti iktidarı boyunca İran'la geliştirmeye çalıştığı ekonomik işbirliği ve siyasi diyalog nedeniyle sürekli olarak Washington'dan gelen ağır eleştirilere karşı kendini savunmak zorunda kalan Türkiye'nin komşularıyla işbirliği eksikliğini bir ilişki geliştirmesi kolaylaşacaktır. İran gibi komşularıyla kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle 2010 yılı ve hemen öncesinde "eksen kayması" suçlamalarına maruz kalan, Batı'ya sırtını dönmekle suçlanan ve nükleer çalışmalarıyla uluslararası barışı tehdit ettiği ileri sürülen Tahran yönetimi ile arasına mesafe konmaya zorlanan Ankara'nın bu baskılar karşısında dış politikadaki hareket alanı önemli oranda kısıtlanmıştı. Kendisi için belirlediği "merkez ülke" ve 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girme gibi hedefleri gerçekleştirebilmesi için İran gibi komşularıyla başta ekonomi olmak üzere her alanda işbirliği yapmaya çalışan Türkiye, Batılı ülkelerle İran arasında tercih yapmak zorunda bırakılmıştı. Bu tercihi yapmama konusunda uzun süre direnen ve hem Batılı ülkelerle hem de İran'la işbirliğini sürdürmeye çalışan Ankara, 2011 yılında önce NATO'nun Füze Savunma Sistemi projesi kapsamında Malatya/Kürecik'e kurulan erken uyarı radar sistemine İran'ın verdiği tepki ve ardından Arap Devrimleri çerçevesinde Suriye gibi ül-

kelerde yaşanan olaylarda farklı düşünceleri nedeniyle giderek Tahran'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Kürecik çerçevesinde Türkiye ile İran arasında yaşanan güven bunalımında, Ankara'nın itirazlarına rağmen Washington'un bu üssün İran gibi ülkelere karşı kurulduğu yönünde bir algı oluşturma çabasının önemli bir etkisi olmuştur. Bu olay nedeniyle yaşanan güven bunalımının, hemen sonrasında başlayan Suriye sorununun çözümü konusunda Ankara ve Tahran'ın işbirliği içerisinde hareket edememelerinde ne kadar etkili olduğu ise araştırılmaya değer bir konudur.

Bugün gelinen noktada Türkiye-İran ilişkilerinin 2010 yılındaki iyi düzeyin çok gerisinde olduğu, başta Suriye olmak üzere iki ülkenin bir çok konuda ciddi bir rekabet ve gerginlik içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak siyasi ve güvenlik alanlarında yaşanan olumsuzlukları her iki ülkenin de ekonomik alana fazla yansıtılmaya çalıştıkları ve aralarındaki ticaret hacmini artıramasalar da mevcut düzeyinde tutma konusunda çaba sarf ettikleri görülmektedir. Suriye krizi Türkiye ile İran arasında çözülmesi çok zor bir sorun olarak görülmekte ve iki ülke ilişkilerini zehirlemeye devam etmektedir. Ancak Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşması ancak İran gibi komşularıyla sorunlarını çözüp onlarla işbirliği eksenli bir ilişki kurmasından geçmektedir. Ankara'nın Tahran'la rasyonel bir ilişki geliştirmesi konusunda genellikle olumsuz etkide

bulunan Washington'ın son dönemde İran'la yaşadığı diyalog sürecinin olumlu yürümesi Türkiye'nin işini kolaylaştıracaktır. Bazı kesimler tarafından ileri sürülen, ABD'nin İran'la yakınlaşıp Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelere uzaklaşacağına dair öngörülerin yanlış olduğunu ifade etmek gerekir. Washington ile Tahran arasında 1979 yılından beri yaşanan gelişmeler, İran'daki rejimin temel nitelikleri ve İsrail lobisinin ABD'deki ağırlığı bu derecede bir yakınlaşmanın mümkün olmayacağını göstermektedir. Ancak bu gerçek, ABD ile İran arasında IŞİD'e karşı mücadele gibi alanlarda sınırlı düzeylerde işbirliği yapılamayacağı anlamına gelmemektedir.

ABD ile İran arasında yürütülen nükleer müzakerelerin başarıya ulaşma şansının ne olduğu, bu konuda başarı sağlanırsa, bunun Washington ve Tahran arasındaki daha köklü diğer sorunların çözümüne katkı sağlayıp iki ülke ilişkilerinin normalleşmesini sağlayıp sağlayamayacağı sorularına bugünden cevap vermek mümkün görünmemektedir. Bu konuda yaşanabilecek pozitif gelişmelerin Türkiye'nin gerek İran'la gerekse ABD ile ilişkilerine olumlu yansıtacağını söylemek mümkündür. Ancak Amerikan iç siyasetinde yaşanan değişiklikler ve uluslararası politikada devam eden çatışmalar Ankara'nın gelecek dönemde daha da gerginleşebilecek bir Washington-Tahran ilişkisine de hazır olması gerektiğini göstermektedir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | Ankara

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya
06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks: +90 312.551 21 90

SETA | İstanbul

Deftardar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı
No: 41-43 Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 315 11 00 | Faks: +90 212 315 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite
1106 Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No 19 Kahire MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985